

→ KENNISCENTRUM

Zesde Freudlezing 2011 – Empathie bij mens en dier

Op 16 september jl. hield primatoloog Frans de Waal de Freudlezing 2011 – de jaarlijkse openbare lezing over de actuele betekenis en waarde van het psychoanalytische gedachtegoed – in een volle Nicolaïkerk in Utrecht.

Het thema was empathie bij mens en dier. Anna Enquist (monoloog Mendel Bronstein) en pianist Ivo Janssen (Janáček's 'Op een overwoekerd pad') verzorgden een cultureel intermezzo voorafgaand aan het laatste programma-onderdeel: empathie psychoanalytische bekeken, door Jos Dirkx.

Empathie niet uniek menselijk

Regelmatig schoten de toehoorders bij de filmpjes van apen en olifanten in de lach. Frans de Waal liet aan de hand van het diergedrag zien dat empathie bepaald geen unieke menselijke eigenschap is. Empathie, het begrijpen van wat er in de ander aan gevoelens omgaat, zit in de genen van in elk geval alle zoogdieren en heeft een fysieke kant ('motor mirroring', zoals de aanstekelijkheid van gapen) en een cognitieve. Synchronisatie is de basis van de eerste en het is evolutionair gezien oud. Het cognitieve aspect draait om het onderscheid kunnen maken tussen jezelf en de ander, waardoor je je op die ander kunt richten. Chimpansees kennen troostgedrag en olifanten, chimpansees en dolfijnen herkennen hun spiegelbeeld. Dat laatste correleert met complex empathisch gedrag zoals altruïsme, doelbewust helpen of rechtvaardigheidsbesef. Zo werken olifanten samen om een kalf uit het drijfzand te trekken. Apen weigeren heel snel komkommer als beloning, als een andere aap voor dezelfde taak druiven krijgt. De Waal stelt dat elke soort met 'self-other distinction' in staat is tot prosociale, altruïstische keuzen. Empathie werkt met oeroude evolutionaire mechanismen die ingebouwd zitten in de later ontwikkelde, zoals in een baboeschapop. Hoe ontwikkelder de 'self-other distinction', hoe complexer het empathische gedrag.

Psychoanalytische kijk op empathie

Psychiater en psychoanalyticus Jos Dirkx hield het op empathie bij mensen. Hij besprak zowel het biologisch-neurowetenschappelijke model als de psychoanalytische visie. Kan empathie als brug dienen om tot integratie tussen de beide benaderingen te komen? Tot een soort neuropsychoanalyse? Hij meent van niet. Neurowetenschappers neigen ertoe om een causaal verband te leggen tussen hersenactiviteit en menselijk functioneren of gedrag. Dat houdt geen rekening met het feit dat de anatomie en fysiologie van de hersenen veranderen onder invloed van de omgeving. Bovendien is het onzinnig om psychologische eigenschappen toe te schrijven aan organen.

Apekool

Een puberend of verliefd brein bestaat niet. Hersenen kunnen niet zien, denken, voelen, waarnemen, interpreteren, beslissen. Mensen doen dat met alle psychologische mogelijkheden die hun ten dienste staan. 'Wij zijn ons brein is apekool, want we zijn meer dan ons brein.' De psychoanalyse en de neurowetenschappen passen verschillende verklaringsmodellen toe en het mind-brainprobleem is onoplosbaar. Hersenen kunnen we als object observeren, maar mind kunnen we niet anders dan ervaren. Van binnenuit nemen we geen hersenen waar, maar ervaren we bewustzijn. Hersenen geven de geest. Omdat we niet meer kunnen zeggen dan dat, is een enkelvoudig perspectief onmogelijk.

→ De lezing van Jos Dirkx is te downloaden van www.psychoanalytischinstituut.nl/kenniscentrum

Frans de Waal

Jos Dirkx

Ivo Janssen en Anna Enquist

Een volle Nicolaïkerk

Foto's: Wouter Gomperts